

Milan Dekleva

Temna pesem, zastrti pesnik

Ne vem, kdo bo prvi otrok tretjega tisočletja: deklica, deček ali računalnik, ki misli, da je deklica ali deček. Vem pa, da bo prva pesem v obratu štetja nestabilna in negotova pesem. Prepričan sem namreč – upam, da v času opljuvanih vrednot vsi delimo ironijo samozavesti – o preseženosti, o zastaranosti človeka. Poeziji ni uspelo postati ogledalo življenja, navzlic temu, da jo je renesansa pojmovala kot odsevnik naše usode. Če zdaj, v negotovosti, misli, da je z mišljenjem treba nadaljevati, ugibam, čemu pesništvo ni niti posnetek (ogledalo je namreč mnogo več), kaj šele svetilnik našega bivanja, trkam v zid svoje lastne praznine. Ogledalo blešči. Svetilnik sveti. In pesem? Pesem temni. Pesem je definitivni znak teme. V temi pesmi pesnika ne bomo več videli. V temi pesmi pesnika ne bo več.

Izginevanje pesnika je povzročil veliki sum, ki se je prikradel skozi naplavine nesrečnega dvajsetega stoletja. Ime velikega suma je: usojenost kot absolutno načelo. V ospredje naše zavesti je determinizem stopil skozi katastrofe, bolečine, vojne in razočaranja, ki smo si jih zadali sami. Bestialnost subjekta je bila za človeka, ki je elegantno razpolagal s svetom, popolno presenečenje. Subjektivizem ni mrtev, kot si je želela postmoderna misel. Morda je rakav, poln metastaz, v fazi agonije, to pa pomeni, da je še nevarnejši kot prej. Kdo nam jamči, da ne bo umrl šele skupaj z nami? Subjektivizem ne prenese občutka usojenosti, saj je kot parazit prisesan na svobodno voljo. Veliki sum stoletja je torej obrambna

pozicija preseženega človeka, ki v končnici, kjer zmanjkuje figur in časa, računa na presenečenje.

Osupljivo je, da je čut za predoločenost razvilo stoletje, ki sta ga zaznamovala Heisenbergovo načelo nedoločljivosti in kvantna mehanika. Ali je naključnost, sine qua non kvantne fizike, sploh združljiva z idejo determiniranosti? Ali je v epohi, katere ključni simbol je blodnjak, v epohi razpršenih smeri, izgubljenih potokazov in voznih redov, smiselno govoriti o predoločenosti? Ali ni kronanje usojenosti le človekov dokončni etični in moralni poraz, bedni umik pred sleherno odgovornostjo? Ali niso vprašanja, ki jih zastavljam in so sled mojega dvoma, hkrati že odgovor? Kjer je dvom, ni prostora za predoločenost. Ali pač?

Pač, pač. Prihod usojenosti je napovedal – v prejšnjem stoletju – veliki sanjač naše dobe, Nietzsche. Svojo napoved je moral plačati z nozrtjo, kajti takrat je pomenilo biti prerok večnega vračanja istega biti norec. Prerok determinizma, kakšno čudovito protislovje! Usojenost morda ne bo odpihnila Boga, vsekakor pa bo odpravila Preroke.

Danes, ko nam je prešlo v meso in kri, da lahko napovemo le nič, oziroma natančneje, da ničesar ne moremo napovedati, nam zaradi misli o predoločenosti ni treba znoreti. Zelo zanimivo so jo ustoličili številni zapisi o srčiki postmodernizma, o palimpsestnosti. Šele če palimpsestnost razumemo kot umetnost pre-pisovanja, kot niz poetičnih tolmačenj izvirnika, začutimo njeno shrlljivo globino, globino brezna. Vrtoglavost omejnene ponikve so doživeli tako fiziki kot metafiziki, tako znanstveniki kot umetniki. Ubesediti jo bom skušal z dvema vrhovoma, ki se zrealita v isti reki, z razmišljanju Stephena Hawkinga in Jorgeja Luisa Borgesa.

Stephen Hawking je moral pristati na predoločenost zato, da bi ubranil dostojanstvo znanosti, Jorge Luis Borges zato, da bi ubranil plemenitost pesnjenja. Obzorja, ki sta jih razprla v dveh drobnih spisih, prvi v eseju *Ali je vse vnaprej določeno*, drugi v eseju *Novo spodbijanje časa*, so osupljiva. Formulirana so z različnim temperamentom in občutljivostjo, vendar se stikajo v istem epohalnem sumu.

”Začetno konfiguracijo vesolja je morda izbral Bog ali pa se je sama določila z zakoni fizike. Vsekakor se zdi, da je vse v vesolju določeno z razvojem, ki poteka v skladu z zakoni fizike, torej je težko razumeti, kako bi ljudje mogli biti gospodarji svoje usode,” piše Haw-

king. Kot znanstvenik zaupa v nespremenljivost, večnost fizikalnih zakonov. Nobenega dokaza ni, da bi se fizikalni zakoni v času spreminjali, zato Hawking pravi: "V teoriji vsega mora biti nekaj posebnega in preprostega." Posledica takšnega sklepanja je fantastična, saj bi velika teorija poenotenja določila, tako pravi avtor, trenutne lestvice hitov kot tudi datum, ko se bo Madonna znova pojavila na naslovnici *Cosmopolitana* (danes smemo dodati: možnost, da se nikoli več ne bo). Težko nam je razumeti, kako bi lahko bila teorija, ki bi vsebovala vse zapletenosti in podrobnosti življenja, nekaj preprostega. Dodatni problem je v tem, da "teorija poenotenja določa tudi vse, kar pravimo. Toda le zakaj bi moralo biti določeno, da bo to, kar pravimo, tudi pravilno?" se sprašuje Hawking. Teorija določenosti določa bistroumnosti in neumnosti, resnice in zmote, ki jih izrekamo, zato je treba, denimo, tudi tale esej brati z nasmehom.

Ko Hawking razmišlja, kako bi lahko bilo zapleteno vesolje determinirano s preprosto skupino enačb, meni, da odgovor "leži v načelu nedoločljivosti kvantne mehanike, to pomeni, da ne obstaja ena sama zgodovina vesolja, temveč mnogo različnih mogočih zgodovin ... Mi slučajno živimo v zgodovini z nekaterimi lastnostmi in podrobnostmi ..." Kot vidimo, Hawking razvija misel o "paralelnih svetovih," isto misel, ki jo je v svojih fantastičnih pripovedih in esejih razvil Jorge Luis Borges.

Mojster iz Buenos Airesa, častilec angleške književnosti in filozofije, bi se ob Hawkingovem predavanju iz leta 1990 nedvomno vznemiril. Oxfordski profesor potrjuje Borgesovo zamisel simetrične zgodovine, takšnega teka sveta, ki dopušča možnost ponovitve. Če Borges spodbija čas, ga spodbija samo zato, da bi bila mogoča vrnitev istega. Človekovemu bivanju mora odvzeti neskončnost, da bi prek mogoče ponovitve našel večnost. Neskončni niz namreč ponovitve ne dopušča; povsem drugače je s še tako številčnimi končnimi nizi (kakršna so človeška življenja ali življenja vzporednih svetov). Le v osiromašenju našega bivanja je mogoče zasnovati njegovo polnost: "Vnaprej sklepam tole: življenje je prerevno, da ne bi bilo tudi nesmrtno." Le v relativni skromnosti elementov, ki dajo končno število kombinacij in permutacij, je ponovitev konkretna možnost: "... domnevam, da število naključnih variacij ni neskončno. V duhu posameznega človeka ... lahko postuliramo obstoj dveh enakih trenutkov. Ko smo postulirali to enakost, se lahko

vprašamo: Ali sta tadva identična trenutka en in isti trenutek? Ali ponovitev enega samega člana ne zadostuje, da se razruši in pomeša časovni niz?" Borges v bistvu ponavlja za Eliotom: "Le v času se čas zmaguje." Borges ljubi ponovitve, tako kot jih je pred njim Uspenski, pred njim Kierkegaard, pred njim Plutarh, pred njim Pitagora, pred njim Zhuang Zhou, pred njim ... Ponovitve varujejo, so znak nekega načrta, pa čeprav je ta načrt nedoumljiv. Da bi se zavaroval, mora človek zlomiti svojo strast po svobodni volji in se prikloniti predoločenosti. Jorge Luis Borges ponavlja, da je konkretni človek vsi ljudje, da je konkretna lakota vse lakote na zemlji, da je konkretna pesem vse pesmi.

Pesem, ki je vse pesmi, je pesem brez pesnika oziroma pesem, ki so jih pred menoj napisali vsi drugi pesniki. In je pesem, ki bodo šele napisane, kajti: "Ne maščevanje, ne odpuščanje, ne zapori in niti pozaba ne morejo spremeniti neranljive preteklosti." Dodajam: ne morejo spremeniti neranljive preteklosti in prihodnosti, kajti današnji dan bo že jutri nepreklicna minulost. Napovedovanje prihodnosti je, kot vidimo, posel iluzionistov in šarlatanov: nepotrebno je napovedovati nekaj, kar je do zadnje malenkosti določeno in predvideno.

Ne vem, kdo bo prvi otrok tretjega tisočletja: deklica, deček ali računalnik, ki misli, da je deklica ali deček. Vem pa, da bo prva pesem v obratu tisočletja nestabilna in negotova pesem. Je to napoved? Sem tudi sam le iluzionist in šarlatan? Upam, da ne, kajti pesem, ki bo napisana v obratu tisočletja, je Homerjeva in Petrarcova in Villonova in Rilkejeva in Kocbekova in Zajčeva pesem. Vse pesmi je, kajti vse pesmi so bile nestabilne in negotove pesmi. Čez dvajset ali trideset let, ko bodo morda - s teorijo superstrune ali kakšne drugačne teorije poenotenja - razložene ne le prve, ampak tudi zadnje tri minute vesolja, bo pesmi več, zato bodo še bolj nestabilne in negotovejše. Vanje bo zajet večji krog kozmične predoločenosti in manjši krog (konkretnih) eksistencialnih podrobnosti, ki jim pravimo individualna svoboda, samozasnutje, samopostavitev, samoprebuditev ...

Naraščajoča nestabilnost temne pesmi, ki povzroča zastrtje pesnika, je, če jo gledamo v odnosu do sveta, edini vir svetlobe, ki se intenzivira. To ne pomeni, da pesem prevzema attribute božjega, ampak da postaja vedno bolj sveta, to pomeni: svetna, podobna svetu.